

Familia în satul românesc din comitatul Satu Mare în perioada 1867-1914

Rezumat

Problema constituirii familiei și a structurilor familiale merită să atragă interesul cercetătorilor, mai ales pentru spațiul sătmărean, compus dintr-o diversitate instituțională, etnică, lingvistică, confesională și culturală. Intenția noastră a fost să abordăm **problematika demografică a satului românesc din comitatul Satu Mare, în perioada dualismului austro-ungar**. Situat în nord-vestul României de astăzi, în secolul XIX el aparținea părții de est a Ungariei, având o suprafață de 4.405 km², fiind delimitat spre est de comitatul Maramureș, spre sud-est de comitatul Solnoc-Dăbâca, spre sud de comitatul Sălaj, spre vest de comitatele Szabolcs și Bereg, iar spre nord de comitatul Ugocea.

Se cunoaște faptul că Imperiul Austro-Ungar a fost una dintre cele mai eterogene țări ale Europei în ceea ce privește națiunile și confesiunile conviețuitoare pe teritoriul său. Acest fenomen este valabil atât pentru Ungaria, cât pentru comitatul Satu Mare, unde recensămintele organizate de către autoritățile maghiare au identificat **conviețuirea românilor, maghiarilor, germanilor (șvabilor), evreilor, ucrainenilor, slovacilor, rutenilor, țiganilor, etc.** Confesiunile lor se înscriu în grupa celor **7 religii întâlnite și în alte regiuni ale dublei monarhii, și anume: greco-catolică, calvină, romano-catolică, luterană, ortodoxă, unitariană, mozaică.**

În analiza noastră a trebuit să ținem seama și de realitățile etnice, lingvistice și confesionale ale comitatului, realități care se reflectă și asupra structurilor familiale care se formează pe teritoriul comitatului Satu Mare. Conviețuirea mai multor etnii, fiecare cu tradițiile și mentalitățile lor, au determinat o serie de fenomene care de altfel se întâlnesc pe întreg teritoriul Transilvaniei de astăzi.

Izvoarele fundamentale care au servit demersului nostru sunt **registrele parohiale de stare civilă, șematismele** publicate de diferite episcopii și **recensămintele** organizate de autoritățile maghiare în perioada 1870–1910.

Structura lucrării este determinată de necesitatea analizării diferitelor aspecte care au influențat evoluția populației și a vieții de familie din comitatul Satu Mare. **Cuprinsul** prezintă următoarele părți:

Argumentație

Repere istoriografice, surse și metodologie

I.Aspecte privind evoluția cercetării istoriei comitatului Satu Mare în epoca modernă și contemporană

II.Aspecte privind evoluția cercetării în domeniul demografiei istorice

III.Izvoare și metodologia cercetării

Delimitarea geografică și istorică a ținuturilor sătmărene

I.Prezentarea geografică a ținuturilor sătmărene: așezare, relief, geomorfologie, geologie, climă, solurile, flora, fauna

II.Câteva aspecte privind istoricul comitatului Satu Mare

II.a. Istoricul comitatului Satu Mare

II.b. Câteva aspecte despre istoricul orașului Satu Mare

Câteva aspecte ale evoluției populației din comitatul Satu Mare din a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX

I.Dinamica populației comitatului Satu Mare între 1869-1910

II.Câteva aspecte privind mortalitatea în comitatul Satu Mare în a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX

III.Structura etnică a comitatului Satu Mare

IV.Structura confesională a comitatului Satu Mare

V.Aspecte privind emigrarea populației din comitatul Satu Mare la începutul secolului XX

VI.Structura populației din comitatul Satu Mare, pe grupe de vârstă, conform recensămintelor de la 1890, 1900, 1910

VII.Câteva aspecte privind structura educațională și ocupațională a populației comitatului Satu Mare în perioada de început a secolul XX

VIII.Câteva comparații între evoluția populației din comitatul Satu Mare și alte comitate din nord-vestul Transilvaniei

Legislația matrimonială ecleziastică și civilă aflată în vigoare în a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX în Transilvania și Ungaria

I.Aspecte generale privind legislația ecleziastică și cea civilă referitoare la căsătorie

II.Legislația civilă cu privire la căsătorie

III.Legislația bisericească cu privire la problema căsătorie și a familiei

A.Legislația bisericească cu privire la încheierea căsătoriei

B.Legislația bisericească cu privire la devierile comportamentale în cadrul vieții de familie

IV.Concluzii

Aspecte ale vieții de familie din zona rurală a comitatului Satu Mare în a doua jumătate a secolului al XIX și începutul secolului XX

I.Evoluția numărului căsătoriilor din comitatul Satu Mare între 1870-1910

II.Mișcarea naturală a populației din comitatul Satu Mare, la sfârșitul secolului XIX-începutul secolului XX

III.Starea civilă a populației din comitatul Satu Mare la sfârșitul secolului XIX-începutul secolului XX

IV.Calendarul căsătoriilor în lumea rurală

V.Considerații privind vârsta la căsătorie

V.a.Considerații privind vârsta la căsătoriile din localitățile Apa, Corund, Racova, Craidorolț între 1867-1900.

V.b.Considerații privind vârsta la căsătoriile din comitatul Satu Mare între 1901–1912

VI.Nașii de cununie

VII.„Publicarea” căsătoriei sau înfăptuirea vestirilor

VIII.Recăsătoria

IX.Endogamia și exogamia căsătoriilor

X.Căsătorii mixte

XI.Natalitatea înregistrată în comitatul Satu Mare în a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX

XII Deviații comportamentale în cadrul vieții de familie

A.Concubinajul

B.Divorțul

XIII.Concluzii

Bibliografie

Studiile de demografie istorică consacrate reconstituirii familiei impun și o investigație atentă a legislației care are în vedere fenomene demografice majore, legislație ce reflectă pregnant interferența intereselor bisericii și ale puterii statului. Biserica, considerându-se ca un intermediar între om și divinitate, a trebuit să regleze momentele fundamentale din viața omului: nașterea, căsătoria, moartea. Dogmele, canoanele bisericilor, fără a părăsi fundamentul creștin, s-au armonizat și cu interesele de moment ale puterii civile. În accepțiunea generală, funcțiile statului se înscriu în partea materială a vieții (economică, politică și socială).

Colaborarea îndelungată dintre stat și biserică a avut ca finalitate subordonarea bisericii statului, la sfârșitul secolului XIX. **Legile XXXI și XXXIII din 1894** nu au mai recunoscut puterii ecleziastice validarea actelor majore din viața indivizilor, această validare revenind în exclusivitate autorităților statului. Deci, caracterul până atunci oficial al actelor elaborate de aceasta s-a transformat într-unul pur confesional. Prin aceste legi nu se interzicea asistența bisericii la naștere, căsătorie, deces sau desfășurarea vieții de familie, numai că actele emise de cler nu mai aveau caracter public, oficial, ci doar unul confesional.

Potrivit **recensămintelor** organizate de autoritățile maghiare, între 1870-1880, numărul populației din comitatul Satu Mare scade, diminuare care se datorează, în mare parte, epidemiilor de holeră care au acționat pe întreg cuprinsul imperiului, dar și datorită epidemiilor locale care au fost consemnate în registrele parohiale de către parohii locale. După 1880, numărul populației sătmărene cunoaște o evoluție ascendentă, fapt favorizat de condițiile socio-economice prielnice întemeierii de noi familii și de creșterea numărului de copii.

Potrivit datelor adunate de autoritățile maghiare cu ocazia recensămintelor organizate și coordonate de ele, cel mai mare număr al populației comitatului Satu Mare a fost reprezentat de către maghiari, urmați de români și germani. Potrivit datelor oficiale, pe teritoriul Sătmărilor nu existau evrei și țigani. Realitatea este însă aceea că aceste

două categorii etnice au fost incluse în grupul maghiarilor, sporind astfel numărul acestora.

Din punct de vedere confesional, cea mai mare pondere au avut-o greco-catolicii, religie îmbrățișată, aproape în majoritate, de populație românească. Urmează, apoi, confesiunile calvină, romano-catolică și luterană, adoptate de populația maghiară și germană. Se remarcă totuși o creștere spectaculoasă a populației de religie izraelită, adică a evreilor, care, după 1867, nu sunt înregistrați ca o naționalitate distinctă.

Aplicând metodologia propusă de M. Fleuty și L. Henry la **registrele parohiale** din Corund, Racova, Craidorolț și Apa, pentru perioada cuprinsă între 1867–1914, am identificat o serie de comportamente care încadrează populația din aceste sate în rândul altor sate românești din zonă sau din alte spații etno-demografice mai îndepărtate. Pentru ilustrarea problemei concubinajului și a copiilor ilegitiți au fost folosite datele din registrele parohiale ale satelor Călinești, Vama, Moišeni și Racșa pentru că în regiune Țării Oașului a fost identificat un număr impresionant de persoane care aveau astfel de legături nebinecuvântate de biserică.

Evoluția numărului căsătoriilor depinde foarte mult de condițiile social-economice care se manifestă la un moment dat. Atunci când nu sunt mari probleme din punct de vedere economic, când crește nivelul de trai, crește și numărul celor care doresc să pună bazele unei familii. Reciproca este, de asemenea, valabilă, deoarece în condiții de criză economică, de scădere a nivelului de trai, numărul celor interesați în încheierea unei căsătorii este mai mic.

Astfel, distribuția pe decenii a căsătoriilor (decenii cu o frecvență mai mare sau mai slabă de căsătorii), a natalității și a mortalității poate fi corelată cu o serie de factori ce corespund declinului sau avântului economic, creșterii sau reducerii nivelului de trai, perioadelor de crize sau epidemii. Frecvența căsătoriilor dintr-un an a oscilat în funcție de anotimp (cele mai frecvente erau toamna și iarna, când lucrul câmpului nu ocupa timpul țăranului) și de posturile de peste an. Dominante erau căsătoriile protogame, adică căsătoriile între tineri ce nu au fost niciodată căsătoriți. Vârsta medie a bărbaților la prima căsătorie, se situează între 24-25 de ani, datorită prevederilor militare austriece din 1858, iar la femei, vârsta medie era cuprinsă între 19-20 de ani.

Desfășurarea normală a vieții de familie a depins, în bună măsură, de motivele ce au determinat încheierea căsătoriei. Conflictul între dorințele indivizilor și pretențiile familiei sau ale comunității au generat stări conflictuale și au impus, în nenumărate situații, desfacerea căsătoriei. Biserica și puterea civilă au acceptat divorțul cu o oarecare reticență, fapt ilustrat prin condițiile severe ce reglementau separarea definitivă.

Căsătoria a doi tineri avea o importanță deosebită pentru familia acestora, importanță nu doar cu conotații economice, motiv pentru care alegerea partenerului / partenerului nu putea fi lăsată doar pe seama celor care urmau să formeze o nouă familie, ei fiind considerați ca fiind la o vârstă prea fragedă pentru a lua o decizie atât de importantă. Astfel, părinții aveau un rol hotărâtor în ceea ce privea găsirea unei fete sau a unui băiat cu care fiul sau fiica să poată pune bazele unei noi familii. Educația copiilor era de așa natură încât ei trebuiau să accepte fără prea multe împotriviri partenerii propuși de către părinții lor (au existat însă și numeroase cazuri în care fata fuge de acasă pentru a se putea căsători cu băiatul dorit de ea, dar neacceptat de părinți).

Problema nașitului, direct legată de cea a încheierii unei căsnicii, este destul de complexă, având în vedere că nașii jucau un rol important în viața cuplului fie că acesta era de confesiune greco-catolică, fie că erau romano-catolici, sau reformați. Potrivit tradiției, ei erau considerați părinții spirituali ai tinerilor căsătoriți și aveau o oarecare responsabilitate față de aceștia. În cazul în care apăreau probleme în cadrul noului cuplu, alături de preot, nașii erau cei care interveneau pentru a ajuta la rezolvarea lor. Se respecta cu sfințenie “nașul de neam” al mirelui (cel care l-a botezat), deoarece nașul este “părintele spiritual”, fiind considerat mai important decât părintele natural. El nu se schimba deoarece cunoaștea toate năravurile spirituale ale neamului. Dacă nașul era bătrân, el îi desemna pe copiii săi. Dacă aceștia refuzau, tinerii își puteau alege ca nași pe oricine doreau.

Recăsătoria era admisă de biserica greco-catolică și trecea drept o toleranță față de slăbiciunile umane. În primul rând era acceptată recăsătoria a văduvilor și văduvelor, dar și a persoanelor divorțate, dacă acestea nu se făceau vinovate de desfacerea căsătoriei. Cele mai frecvente recăsătorii erau ale văduvilor cu tinere necăsătorite, iar diferențele de vârstă puteau fi foarte mari. Și în cazul recăsătoriei,

comunitatea a recunoscut poziția privilegiată a bărbatului, care putea încheia o nouă căsătorie, spre deosebire de o văduvă, chiar încălcând timpul de doliu. Există cazuri în care soțul solicită dispensă pentru încheierea unei noi căsătorii la nici o lună după moartea soției. Toate dispensele de „jele” au ca personaj principal bărbatul, pentru că femeii nu i s-a permis să încalce perioada de doliu. Motivațiile acestor cereri invocau, în principal, existența copiilor mici, ce trebuiau îngrijiți, greutățile casnice, ce nu puteau fi îndeplinite de bărbat, ci numai de o femeie.

Exogamia a depins, în general, de creșterile sau descreșterile populației din localitate, de numărul total al populației, etc. Este sesizabilă libertatea de mișcare mai mare a bărbaților, mobilitatea geografică pe care aceștia o au în raport cu femeile, care erau mai puțin expuse unui mariaj extern în alt sat. Se remarcă faptul că, majoritatea mirilor sau miresele care au venit din alte sate, au venit de la distanțe relativ mici, foarte puține persoane venind din alte comitate. Au fost întâlnite însă și cazuri când unii din miri proveneau din alte teritorii mai îndepărtate ale Ungariei (Mișcolț), însă numărul lor este extrem de mic.

Căsătoriile mixte, mai ales cele din punct de vedere confesional, care s-au încheiat în comitatul Satu Mare, în perioada 1867–1914, poate fi ușor urmărit și în registrele parohiale de stare civilă ale căsătoriților, unde există o rubrică în care este trecută confesiunea mirelui și a miresei. Numărul căsătoriilor mixte încheiate în comitatul Satu Mare între 1867–1914 a fost mic. Acest fapt s-a datorat, pe de o parte numărului mare de formalități pe care cuplurile trebuiau să le îndeplinească, iar pe de altă parte, datorită atitudinii negative pe care comunitatea a manifestat-o față de aceste mariaje mixte.

Biserica a arătat față de **concubinaj** o intransigență totală și a făcut tot posibilul să-l împiedice sau, cel puțin să-l micșoreze ca număr. În acest scop a utilizat toate mijloacele posibile: predici, catehizare, a avut chiar ajutorul autorităților civile și militare. Concubinajele trebuie privite ca o consecință a reglementărilor juridice și morale ale comunității, ce încercau să programeze viața afectivă. Supuși voinței părințești sau a comunității, indivizii nu-și puteau hotărî singuri viața, iar tentația dragostei, neîmplinirile, povara unei căsnicii silite i-au împins pe indivizi spre atitudini neconforme cu morala civilă și religioasă.

De multe ori, concubinajele, prin statornicia partenerilor, au dobândit un statut aproape „legal”, cuplurile integrându-se perfect în viața comunității. Stabilitatea cuplurilor care trăiau în concubinaj e dovedită și de numărul mare al nașterilor ilegite. Acestea erau, însă, reprobate nu doar de biserică, ci și de săteni, fiind considerate o abatere de la normele morale care guvernau viața comunității.

Biserica greco-catolică, ai cărei credincioși se aflau în cel mai mare număr în comitatul Satul Mare pentru perioada avută în vedere, are o poziție destul de transigentă față de **divorț**. În Conciliul Provincial al provinciei bisericești greco-catolice de Alba Iulia și Făgăraș din 1872, se precizează că “căsătoria creștinilor încheiată și consumată din instituțiunea Domnului nostru Iisus Christos nu se poate desface nici pentru adulter, nici pentru altă cauză.” Așa cum am mai spus biserica acționa prin toate mijloacele pentru a-și împiedica enoriașii să ajungă în situația de a solicita desfacerea căsătoriei. În acest sens, preoții încercau să-i împace pe soți, să aducă pe calea cea bună pe soțul căzut în păcat, sperând că astfel unitatea cuplului va rezista. În această activitate a lor, ei erau susținuți și de către ceilalți membri ai familie și ai comunității.

Societatea rurală era încă dominată de preceptele bisericești, dar și de așa numita ”gura satului”, care făcea legile nescrise în ceea ce privește modul de conviețuire. De cele mai multe ori, cuplurile preferau să suporte greutățile unei vieți chinuite, pline de frustrări și sacrificii, decât să ajungă să fie judecate de vecini sau de ceilalți membri ai comunității. Eforturile fizice depuse pentru asigurarea existenței, lipsurile materiale, alcoolul, violența conjugală (fizică sau verbală), oboseala, îmbătrânirea prematură, deformarea corpului femeii datorită numeroaselor nașteri reprezintă doar câteva cauze care duc la dispariția sentimentului iubirii dintre soți, dacă el ar fi existat la începutul căsătoriei.

Cu toate acestea puține erau cuplurile care riscau să cadă în dizgrația satului și a bisericii prin solicitarea despărțirii, mai ales a divorțului așa cum este el înțeles din punct de vedere al legilor civile.

Numărul persoanelor divorțate este foarte mic. El sporește treptat pe măsura trecerii anilor, dar totuși nu într-o proporție foarte mare. Explicația acestei creșteri constă în faptul că societatea rurală începe să se modernizeze, chiar dacă într-un ritm mai lent, influențele emancipatoare venite din mediul urban încep să își facă tot mai mult

simțită prezența, motiv pentru care apar tot mai multe modificări în mentalitatea și în modul de viață a oamenilor din lumea satului.

Societatea secolului XIX a fost una axată pe **familie**, majoritatea oamenilor având drept scop să se căsătorească, să aibă copii, să întemeieze un spațiu vital, să rezolve un cadru legal legat de moștenirea bunurilor. Excepțiile de la această regulă erau aspru pedepsite atât de comunitate cât și de biserică, fie ea catolică sau reformată. Însă, monotonia unei căsniciei dominate de grija zilei de mâine, sărăcia și lupta pentru supraviețuire, oboseala, epuizarea fizică, îmbătrânirea prematură a femeii, nenumăratele nașteri ce modifică trupul acesteia, copii ce plâng și cer de mâncare, certurile, violența fizică și verbală, reproșurile sunt suficiente motive pentru individ să dorească evadarea dintr-o lume nefericită, în care iubirea nu mai exista sau, poate, nici nu a existat vreodată. Bărbat și femeie, deopotrivă, resimțeau frustrările, neîmplinirile, eșecurile unei căsniciei nefericite, iar “dezertarea” de la obligațiile familiale era o formă de a suplini ceea ce le-a lipsit de-a lungul conviețuirii cu un partener nepotrivit, de a recupera un timp pierdut.